

DEBATS D'EDUCACIÓ

Educació: dret o mercat? Joan Coscubiela

DEBATS D'EDUCACIÓ | 4

Amb la col·laboració de

Edició: Fundació Jaume Bofill
Provença, 324. 08037 Barcelona
Tel. 93 458 87 00
Fax 93 458 87 08
fbofill@fbofill.org
www.fbofill.org

Maig 2005

Disseny gràfic: Amador Garrell

Impressió: Alta Fulla · Taller
Dipòsit Legal: B. 24.724-2005

Índex

Una primera aproximació	5
L'educació: dret individual i motor de l'eficiència econòmica i social	8
Una estratègia sindical per avançar en aquests dos espais	10
Igualtat d'oportunitats des de l'inici i al llarg de tot el trajecte educatiu	11
L'educació no pot convertir-se en un factor productiu més	13
L'aposta de l'acord estratègic	15
Nota sobre l'autor	18

Una primera aproximació

El títol d'aquesta xerrada suggereix un doble interrogant, que plantejo a tots els presents.

La primera pregunta seria: És l'educació, per damunt de tot, un dret de les persones al servei del seu desenvolupament i trajectòria personal, o l'hem de concebre principalment com un producte, com un servei, com una mercaderia més al servei de l'economia, del model productiu?

En paral·lel també podem formular una segona pregunta, invertint el plantejament: Podem fer de l'educació el gran instrument de desenvolupament de les persones, de les polítiques d'igualtat, de cohesió social i que alhora sigui un dels motors d'un model econòmic i de desenvolupament competitiu i sostenible?

Sóc conscient que aquestes preguntes no són massa originals. Però com vostès saben bé les preguntes més senzilles, que fa segles que es repeteixen, han estat sempre les més importants, les més transcendents i les més difícils de resoldre.

De fet, el que els estic plantejant se'n va més enllà del debat educatiu i forma part del gran debat social dels darrers trenta anys. No es tracta d'un debat teòric o acadèmic, sinó de la més important pugna ideològica, social i política de finals del segle xx i començaments del xxi.

Un debat ideològic que també es pot plantejar en forma de pregunta: Poden els grans drets de ciutadania, conquerits gràcies a les lluites socials, com l'educació, el treball digne, la salut, les pensions, l'accés a l'habitatge, convertir-se en un servei, en una mercaderia més? Aquesta ha estat i és encara una de les grans batalles ideològiques més profundes que ens ha plantejat el neoliberalisme. I cal reconèixer que en alguns moments ens ha guanyat la partida.

Només així es pot entendre que un dret social, com el d'accés a un habitatge s'hagi convertit primer, en una mercaderia més, i en aquests moments fins i tot en un producte financer refugi amb què aconseguir les rendibilitats que els mercats financers tradicionals no ofereixen.

Només així es pot entendre que s'hagi passat de parlar de relacions laborals a utilitzar com a sinònim el concepte "mercat de treball", sense parar atenció en les profundes conseqüències que té aquest, en aparença intranscendent, canvi lingüístic. Com si fos el mateix parlar de relacions laborals –concepte que ens porta a pensar en persones i en els seus drets–, que parlar de mercat de treball –concepte que deixa clar el valor de mera mercaderia que té l'aportació del treballador o la treballadora al procés productiu.

Només així es pot entendre que durant els anys 90 el gran eix de les reformes sanitàries passés per convertir els ciutadans o usuaris en clients i els sistemes nacionals de salut en sistemes d'assegurament d'un risc.

Aquest debat entre ciutadans i els seus drets *versus* clients i la seva llibertat d'escollir és avui encara present i està arribant al sistema educatiu per la via del concepte llibertat d'elecció de centre a partir de la consideració del que s'anomena el dret dels pares a escollir les millors ofertes educatives per als seus fills.

Només així es pot entendre que la Unió Europea hagi estat a punt d'aprovar la directiva Bolckestein, que, amb l'argument de la llibertat de prestació de serveis dins la UE, pretén obrir pas a una situació de *dumping* social que afecta fins i tot a la prestació de serveis adreçats a garantir drets essencials de les persones, com el de la vida i la salut. Afortunadament, la pressió del moviment sindical europeu i d'alguns països de la UE ha bloquejat la seva aprovació i ara està en fase de rediscussió.

Aquesta és una batalla que continua oberta, especialment a Catalunya i Espanya en el marc de la comunitat educativa, com es posa de manifest en les conclusions de les jornades de debat organitzades en el marc del 6è Congrés de l'Escola Cristiana de Catalunya.

Em refereixo a tots els esforços fets per aconseguir definir l'educació no com un dret o un servei públic, sinó com un servei d'interès general. Aquesta distinció pot semblar intranscendent o merament formal, però té conseqüències importants pel que fa a la consideració social i també

a la regulació legal. L'intent de desvincular l'educació de la seva consideració de servei públic pretén que puguin existir centres educatius privats que, tenint els mateixos drets de finançament que els centres públics, no s'hagin de sotmetre a les obligacions i contrapartides que comporta ser un servei públic. En definitiva, pretenen donar cobertura legal i constitucional a una situació que avui es dóna ja de fet. I per això alguns han fet un esforç doctrinal important per definir l'educació com un servei d'interès general, i de pas, amb aquesta consideració, obren la porta a les estratègies del que anomenen la liberalització dels serveis en el marc de la UE.

Ara, però, m'he d'aturar i no avançar més en aquesta direcció, perquè entràrem en un altre debat. Em refereixo als intents de determinats sectors socials per confondre els espais propis de l'interès públic, col·lectiu, el dels valors compartits *versus* els espais privats.

L'educació: dret individual i motor de l'eficiència econòmica i social

Tornem, doncs, al nostre fil argumental.

¿Pot l'educació ser un dret individual al servei del desenvolupament de la persona i alhora actuar com un dels motors de l'eficiència econòmica i social?

Potser sí, a condició que s'acceptin algunes premisses bàsiques:

1. L'educació és un dret individual que ha d'anar orientat, en primer lloc, a satisfer el desenvolupament de les persones. *Educació* és un concepte més ampli que el de *formació*.

2. L'educació és el dret que obre les portes a altres drets i a dos dels valors centrals que donen sentit a la nostra societat. Ens referim a la llibertat i a la igualtat.

3. L'educació no es limita al sistema educatiu, ni a la formació bàsica, ni a una sola edat. L'educació és sobretot el conjunt de recursos que la persona pot utilitzar al llarg de la seva vida per afrontar la seva trajectòria vital, en el terreny individual, en el de les relacions socials, en els seus entorns laborals.

4. L'educació i l'economia estan relacionades, s'influeixen mútuament, s'interrelacionen. L'educació incideix, i molt, en les opcions econòmiques, personals i socials. I el funcionament de les institucions econòmiques afecta, condiona i en ocasions modula les opcions educatives, les personals i les col·lectives. Educació i economia no sols no poden viure d'esquena sinó que s'han de mirar a la cara mútuament.

5. En aquest sentit l'educació pot ser també un factor d'eficiència econòmica a condició que no s'acabi convertint en un instrument subaltern de la marxa de l'economia i de les estratègies de competitivitat. L'exemple

més evident el tenim en el conflicte que avui tenim a la nostra societat entre escoles bressol o guarderies industrials, al qual després em referiré.

6. L'educació també és un bé social en la mesura que permet que el conjunt de la societat canalitzi uns valors compartits. No és una mercaderia, ni tan sols un servei –encara que es qualifiqui d'interès general.

7. L'educació, en la seva dimensió de sistema educatiu, ha de diferenciar clarament entre la dimensió privada de la persona i l'espai social que significa el sistema educatiu.

Una estratègia sindical per avançar en aquests dos espais

Des de sempre, CCOO hem situat com un dels eixos de la nostra estratègia sindical l'aposta per un sistema educatiu públic i de qualitat, com a instrument al servei de la igualtat d'oportunitats i de reducció de les desigualtats socials que generen altres estructures econòmiques i socials.

En els darrers anys hem treballat i insistit també en les insuficiències del nostre sistema educatiu en relació al teixit econòmic. Però sobretot hem posat èmfasi a denunciar els riscos de subalternitat dels sistemes educatius en relació a un model productiu, el de la globalització ultraliberal, que concep l'educació com un servei més (els exemples els tenim en els acords del GATT o en la proposta de la directiva Bolckestein).

I ens em esforçat a lluitar contra la temptació de fer del model educatiu un instrument al servei de necessitats d'un model econòmic i productiu que cada vegada més s'assenta en la segregació de tot tipus.

S'han aturat a pensar quina interrelació més gran hi ha entre el model econòmic d'un país –de mercat de treball, de relacions laborals– i el seu model educatiu? Un mercat de treball que es construeix sobre la segregació no necessita un model educatiu que treballi per garantir la universalització de l'educació bàsica de la majoria. Ja li està bé que el model educatiu fabriqui mà d'obra preparada per a la precarietat.

El meu imaginari compartit és el d'una societat en què l'educació sigui considerada com un dret fonamental de les persones. I el sistema educatiu com un servei públic orientat a garantir aquest dret fonamental i uns objectius i valors socialment compartits. Alhora que es fa del sistema educatiu un element útil al funcionament de les institucions econòmiques que juguen també un paper social important.

Igualtat d'oportunitats des de l'inici i al llarg de tot el trajecte educatiu

Un exemple del treball que CCOO hem intentat desenvolupar el trobem en l'etapa de 0 a 3 anys i la necessitat de dotar-la de dimensió educativa. Perquè per nosaltres les escoles bressol en la seva dimensió educativa són el primer nivell d'actuació pública per aconseguir reequilibrar els factors de desigualtat que genera la societat en relació a les persones. La família i la seva funció educativa –que és clau per ella mateixa– no poden assolir en solitari la funció de reducció de les desigualtats. En ocasions les famílies i els seus entorns són factors de reproducció i augment de les desigualtats. I l'accés a l'escola bressol és la primera oportunitat que donem a la lluita contra la desigualtat.

Aquesta és una de les raons per les quals, si de veritat ens creiem que l'educació és sobretot un factor de desenvolupament de les persones, tan important com incrementar els pressupostos que se li destinin és modificar i invertir les prioritats en la seva distribució dins del sistema educatiu.

Encara ningú m'ha sabut explicar mai quines són les raons, les reflexions que porten la nostra societat i els seus poders públics a no disposar de recursos per a la generalització de l'etapa de 0 a 3 anys; a no tenir recursos suficients per a l'etapa d'educació obligatòria; o a no poder tractar les diversitats en atenció educativa als infants i joves. I, en canvi, sí a dedicar importants recursos públics –per la via dels concerts educatius– per completar els recursos privats que dediquen algunes famílies a l'educació dels seus fills. L'actual model de concertació a l'escola privada és un exemple clar de com el sistema educatiu pot arribar a funcionar com una empresa d'assegurances en la qual famílies i centres practiquen una doble i complementària selecció adversa de riscos.

I el cas per mi més paradigmàtic d'aquesta distribució dubtosa dels recursos educatius el tenim en el finançament del estudis universitaris. En com es dediquen recursos econòmics –escassos per definició– a finançar una bona part dels costos de l'ensenyament universitari, sense atendre de manera equilibrada ni a l'esforç dels alumnes ni a la seva situació econòmica. La combinació entre la generosa política de taxes, amb la miserable política de beques incrementa de manera clara la desigualtat social en l'accés a la universitat .

¿Ens parem a pensar una mica si l'actual distribució de recursos econòmics dins del sistema educatiu respon a l'objectiu aparentment compartit de fer de l'educació un factor d'igualtat d'oportunitats?

Igualtat d'oportunitats no només en l'accés sinó al llarg de tota l'etapa educativa. Cal no oblidar les condicions de desigualtat amb què les persones accedeixen al sistema educatiu al llarg de la seva vida. Desigualtats pel que fa al seu entorn familiar, a l'accés a la cultura en el sentit ampli, ara també en l'accés a les tecnologies.

La meva resposta és que l'actual distribució interna de recursos presupostaris pel que fa al sistema educatiu, lluny de contribuir a la millora de l'equitat i de la igualtat d'oportunitats, contribueix a consolidar les desigualtats que generen altres estructures socials.

I per entendre aquesta peculiar distribució de recursos dins del sistema educatiu només podem acudir a una explicació simple. L'opinió pública i la capacitat d'incidir en els poders públics està en mans d'un determinat sector social. I la immensa majoria de dirigents polítics de totes les opcions comparteixen aquests objectius, com ben segur demostraria una petita enquesta en què es respongués en quins centres educatius han estudiat els nostres dirigents polítics i els seus fills.

I deixi'm fer una petita confessió en la intimitat d'aquest acte. En aquest aspecte –com en altres– no sóc capaç de veure en la política del govern actual ni una mica de ruptura amb la situació anterior. Ni de ruptura, ni tan sols de discontinuïtat. On alguns esperàvem canvis, trobem indistinció.

L'educació no pot convertir-se en un factor productiu més

L'etapa de 0 a 3 anys també em serveix per posar sobre la taula un altre risc. La conversió d'un dret a l'educació en un factor productiu més. La manca d'iniciativa pública en relació a les escoles bressol, la incorporació generalitzada de les dones al treball retributiu, els canvis en l'organització social i la seva incidència negativa en la compatibilitat entre vida laboral i vida personal han portat alguns partits polítics, algunes administracions i algunes empreses a una estratègia perversa. Com sigui que la societat no garanteix el dret educatiu de l'etapa de 0 a 3 anys, es deixa o s'incentiva que algunes empreses, i fins i tot algunes administracions públiques, resolguin privadament les seves necessitats i de pas ho presenten com una solució a les necessitats dels pares treballadors. Són les anomenades guarderies industrials, a les portes o a l'interior de les empreses. I aquí és quan cal fer una distinció profunda. No és el mateix garantir drets que resoldre necessitats.

No fa falta, suposo, que insisteixi molt en el fet que estem parlant del dret dels infants a rebre educació. Que aquest no és un dret que es pugui condicionar a la situació laboral dels pares. Que fer això seria tant com fer dependre un dret de la relació dels pares amb el mercat de treball, que generaria noves desigualtats entre els que poden accedir a aquesta etapa educativa i els que no poden. I que, a més, sobrecarregaria les empreses d'uns costos que més aviat que mai acaben repercutint negativament en els propis treballadors.

Si a l'educació o la sanitat se'ls dóna una concepció de factor productiu més, se les vincula a la situació del mercat de treball, acaben funcionant com a tals. I això té les seves conseqüències en forma de pèrdua de drets.

Com impedir que el sistema educatiu es converteixi en un factor productiu més, sense perdre de vista el seu paper com a dinamitzador econòmic, ha estat un dels reptes que CCOO s'ha fixat i que volem compartir amb altres agents econòmics i socials i amb el conjunt de la comunitat educativa.

L'aposta de l'acord estratègic

Des de fa uns anys hem vingut detectant alguns indicis de com la interrelació entre sistema educatiu i mercat de treball ens estava situant en un cercle viciós.

M'explico amb tres dades: 1) Els índexs tan importants de fracàs escolar. 2) Les dades sobre l'escassa continuïtat dels alumnes en els nivells post-obligatoris o, dit d'una altra manera, les taxes d'abandonament prematur del sistema educatiu per part dels nostres joves. 3) I la composició i estructura de nivells formatius del conjunt de la població ocupada.

Les taxes d'un 30% de joves de 16 anys que no acaben els seus estudis obligatoris és un tap al desenvolupament econòmic basat en l'aposta per sectors productius qualificats. I això avui ja està generant problemes a les empreses que pateixen la mancança d'algunes professions qualificades. Però al mateix temps, un mercat de treball basat en la precarietat de les condicions de treball fins i tot per les persones formades és un factor que desincentiva l'esforç formatiu.

El mateix passa amb les taxes d'abandonament de l'ensenyament post-obligatori, que a Catalunya són de les més altes d'Espanya. I ho continuaran sent mentre el nostre model productiu sigui capaç de retribuir millor jornades llargues, desregulades, encara que sigui amb personal no format, com en el sector de la construcció, en relació a persones amb titulació professional de grau mitjà o superior en els sectors industrials.

En tercer lloc, i si analitzem quina és l'estructura del nivell formatiu dels treballadors espanyols –en aquest cas la situació catalana és menys dramàtica– comprovarem grans diferències amb la majoria de països del nostre entorn: un volum significatiu encara de persones analfabetes o sense estudis; un volum molt gran de persones amb titulació superior, i

una clara insuficiència pel que fa a persones amb formació de grau mitjà o professional.

Aquestes tres mirades, que en el futur haurem d'ampliar en relació a com està incidint la incorporació massiva de la immigració al mercat de treball i després a la societat i al sistema educatiu, ens van portar a considerar que existeix una relació perversa en forma de cercle viciós que hauríem d'intentar convertir en cercle virtuós.

I d'aquí neix un dels impulsos del que després ha estat l'Acord Estratègic.

Com vostès ja coneixen, un dels eixos de l'acord passa per línies de treball que van en aquesta direcció. Tot el primer bloc i sota el capítol de dotació de capital humà –el títol es cosa dels economistes presents a la comissió de treball– intenta avançar en aquest sentit. I modestament CCOO hem intentat reflectir en l'acord la filosofia que abans els he explicat. Per això, el text acordat comença parlant de mesures adreçades a l'anomenat fracàs escolar, a programes de suport a alumnat amb mancances educatives, a la utilització dels centres educatius per activitats educatives complementàries, a la millora de l'accés universal a les tecnologies de la informació i el coneixement a partir de l'escola, als mecanismes educatius per reforçar l'acollida i integració d'alumnat immigrant, a la millora dels índexs d'escolarització postobligatòria, especialment la formació professional, a la creació de centres integrats de formació professional que vinculin tots els actuals subsistemes o al desenvolupament de la formació en centres de treball.

Aquestes són algunes de les concrecions que conté l'acord que, malgrat que he de reconèixer que són modestes, no saben la quantitat d'hores de negociació que han costat. El més important, però, no és tant la quantificació en relació a l'any 2005, sinó la línia de treball, l'orientació que apunten pel que fa a com s'han de relacionar sistema educatiu i model productiu.

Crec que en aquest aspecte sí que es pot parlar d'una certa discontinuïtat en la filosofia fins ara imperant. Esperem que les lleis i les forces de l'economia i del mercat no siguin massa fortes i actuïn com un tsunami.

El desenvolupament d'aquest acord està previst per als anys 2005-2007 i dependrà en bona part de la capacitat que tinguem uns d'exigir el

seu compliment i altres de dotar de recursos econòmics el seu desenvolupament.

L'acord estratègic requeriria en aquest aspecte de model educatiu i mercat de treball dos bons acompanyaments.

Un, d'imprescindible: que els sectors empresarials s'impliquin de veritat en un canvi de paradigma de competitivitat. Si no ho fan i continuen usant i abusant de la precarietat com a estratègia competitiva, els canvis en el sistema educatiu seran més difícils. Perquè les lleis de l'economia i del mercat són molt fortes.

Ben aviat tindrem oportunitat de comprovar-ho en les negociacions estatals que s'estan iniciant en relació a la Mesa d'Ocupació. De moment les perspectives no són molt esperançadores. La patronal, i el que és més greu, el Govern espanyol, s'ha presentat a la Mesa amb un diagnòstic i unes mesures d'allò més antiquat, amb la recepta més precaritzadora. Si es vol generar ocupació i estabilitat cal desregulació i desprotegir la relació laboral dels ocupats.

I a Catalunya seria important avançar en el Pacte Nacional per l'Educació. Hem ofert al Departament d'Educació i al Govern català la possibilitat d'obrir un procés de concertació social al voltant d'aquest Pacte. I fer-ho aprofitant l'experiència assolida en el darrer any amb l'Acord Estratègic. Estem en espera de la seva resposta.

Fins aquí els he exposat tot el que pot donar un sindicalista "xusquero", que intenta aprofitar el gran avantatge que significa compartir reflexions, activitat sindical i vivències amb un dels darrers col·lectius intel·lectuals que encara funcionen com a tal al nostre país. Em refereixo a CCOO de Catalunya. Sóc conscient que potser he assumit un risc excessiu quan he acceptat parlar d'un tema tan complex com el de l'educació amb un fòrum del prestigi com és el de la Fundació Jaume Bofill i davant de persones que tenen un gran coneixement i experiència. És un risc que he assumit amb gust perquè, en definitiva, la tasca de sindicalista és avui, com sempre, una activitat de molt de risc, però que aporta grans satisfaccions personals.

Nota sobre l'autor

Joan Coscubiela i Conesa és secretari general de la Comissió Obrera Nacional de Catalunya des de la celebració del VI Congrés d'aquest sindicat, el desembre de 1995. Llicenciat en dret per la Universitat de Barcelona, va començar a col·laborar en els despatxos laboralistes de Francesc Casares i Luis Salvadores i es va incorporar al grup d'advocats que entre 1977 i 1978 van crear el Gabinet Jurídic de CCOO de Catalunya. Fins el moment de ser elegit secretari general, compatibilitzava la seva responsabilitat sindical amb la feina de professor associat de dret del treball a la Universitat Autònoma de Barcelona.

La defensa del sistema públic de protecció social ha estat un element central de la seva activitat sindical. Aquesta activitat sindical el va portar a fer-se càrrec durant vuit anys de la Secretaria de Relacions i Política Social de la CONC, i també a actuar, en representació de CCOO, en el Consell de Treball i en diferents organismes de participació institucionals vinculats a la sanitat i a la Seguretat Social. Durant la seva trajectòria professional i sindical ha publicat nombrosos treballs i articles, especialment en relació al model de relacions laborals a les institucions de l'Estat del benestar.

Debats d'Educació

1. **Els pilars de l'educació del futur.** Juan Carlos Tedesco. Maig 2005, 22 p.
2. **L'educació del futur i els valors.** Javier Elzo. Maig 2005, 55 p.
3. **Per què l'escola no és una empresa?** Christian Laval. Maig 2005, 30 p.
4. **Educació: dret o mercat?** Joan Coscubiela. Maig 2005, 18 p.